

Славица Гароња Радованац¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

МИТСКА ПОДЛОГА И НЕПРЕКИНУТ ДУХОВНИ КОНТИНУИТЕТ СРПСКЕ УСМЕНЕ ЕПИКЕ

(Драгољуб Перић, *Прамен маїле ѿље ѿришиснуо – необични јунаци српске усмене епике*, Академска књига, Нови Сад, 2022, 222 стр.)

Настављајући изучавање специфичних тема и проблематике српске јуначке епике, доводећи је у компаративном кључу и у свесловенски контекст, Драгољуб Перић у својој књизи-монографији, под насловом *Прамен маїле ѿље ѿришиснуо – необични јунаци српске усмене епике*, систематизује резултате најновијих истраживања кроз шест конципираних поглавља, овог пута фокусираних на епског јунака у различитим епским функцијама, који до сада, из оваквог угла, нису сагледавани.

Кроз поглавља МРТВИ ЈУНАК, ФИТОМОРФНИ ЛИКОВИ, ЗО-ОМОРФНИ ЛИКОВИ, ОД АНИМАЛИЗОВАНОГ ЈУНАКА ДО МЕТАФОРЕ, ЈУНАК КАО ПРИПОВЕДАЧ И (РЕ)КОНСТРУКЦИЈА ТРАДИЦИЈЕ, Драгољуб Перић демонстрира супериорно познавање епске грађе, српске, балканске и словенске провенијенције, подједнако, док се његова истраживања подупиру најзначајанијим фолклористичким студијама научника који су истраживали различите феномене усмене епике у последњих 150 година изучавања у европској и српској науци.

Тако, у првом поглављу (МРТВИ ЈУНАК – *на исходишту епској ѿевања*) које представља „нацрт за реконструкцију генезе жанра на примеру песме *Смрт војводе Кајице*”, Д. Перић полази од култа мртвих, који је „живи анахронизам”, садржан у финалној формули ове епске песме (тужење деспота Ђурђа над мучким убиством војводе Кајице), што аутора у исцрпној анализи доводи до аналогије са древном лирском формом – тужбалицом. Иако је ово тумачење (веза епике, уопштено, бугарштица и десетерачких песама са тужбалицама) уочено још у студијама Дворниковића и Чајкановића (као и А. Шмауса), уз исцрпан преглед литературе претходника, Д. Перић даје и неке, сасвим нове и оригиналне увиде, уводећи уз текст и пратеће елементе (текстуру-контекст) и поредећи технику извођења тужбаличких стихова у епици (уз

1 sgaronja@gmail.com

гусле) и у тужбалици као лирској форми, са недвосмисленим закључком о заједничком исходишту ових усмених формула (стихова).

У другом поглављу (ФИТОМОРФНИ ЛИКОВИ – јунак на размеђи жанрова) аутор анализира „биљне ликове српских епских приповедних песама и балада”, односно, древно митско веровање везано за „биљне ликове” и божанства вегетације, који су као реликти мита, у нашем усмено наслеђу сачувани у веома великом броју. На примерима прелазних жанрова (баладе, односно лирско-епске песме), аутор доследним анализама одабраних формула, демонстрира тај процес преласка из митологије у поетско „прекодирање”, односно до реалистичке ресемантизације (примери претварања човека у биљку, односно, самоникло израстање ритуалног биља на гробовима невиних или заљубљених, па насилно растављених). Наводећи и својеврсни „каталог биља” заступљен у нашој народној поезији (са богатим изворима – збиркама народне поезије 19 и 20. века), аутор с правом закључује да смрт, по овом митолошком обрасцу сачуваном у нашој народној песми „не представља крај”, већ се живот „регенирише и наставља у облику биљке”.

Треће поглавље (ЗООМОРФНИ ЛИКОВИ – митолошка и класична епика), тематика је којој је Д. Перић већ посветио засебну књигу и засновано је на компаративним истраживањима руске и српске епике, а фокусирано на феномен „борбе зооморфних јунака”. Заснивајући своја компаративна истраживања на типовима јунака из руских билина (Волх Всесловјевич и Добриња Никитич), као и Секуле Бановића и Змаја Огњеног Вука из српске епике, Д. Перић кроз изванредно познавање фолклористичке грађе, фокусира своја истраживања на најфреквентније појаве (трансформације митских јунака у одређене – митске и култичке животиње, попут вука, сокола, рибе, златорогог говечета (тура) и змаја, а у функцији „змајборца” против симболичног зла (непријатељске војске или неке немани), са којима је јунак тек онда равноправан у двобоју. Поредeћи руске и српске епске јунаке, аутор закључује да је код руских јунака трансформација разноврснија (по типовима животињског трансформисања), док је у српској углавном везана за јединствену: змаја/змију. Управо овде, кроз презентован каталог митских трансформација јунака из обе традиције, аутор долази до суштинског одговора – да је у усменој традицији, у њеним најдубљим слојевима остао сачуван заправо, магијски процес – шаманизам, који је давао могућност носиоцу овог магијског знања – шаману – да се у посебном стању екстазе претвара у различите облике, а што баштини и словенска митологија / народна књижевност (песма и приповетка). Истражујући овај процес (споменут још у древном индијском епу, *Махабхарата*), Д. Перић закључује и да су рецидиви тзв. „шаманског двобоја” уклопљени и у неке од наших најпознатијих епских песама (*Секула се у змију претворило*), којем посвећује и посебан рад са поднасловом: „*сиже о шаманској борби чаробњака*”. И у овом раду, пажљивим истраживањем овог феномена у наведеној песми (који се може сматрати наставком изузетне студије Веселина

Чајкановића на исту тему), аутор кроз мотив „магијског ратовања” разматра бројне „осамостаљене мотиве”, који су се одвојили од основног сижера, и постали засебне песме са древним значењима, попут примера мотива: виле траже Секулу (тј. бродарину), или алегорија смрти јунака као веридбе (у бугарштицама и у епским песмама). Закључак је да је шаманско трансформисање из мита, прерасло и стопило се у епици у конкретну историјску егзистенцију јунака (попут Змаја Огњеног Вука и др.) и дуго егзистирало, све до позног средњег века.

У четвртом поглављу, ОД АНИМАЛИЗОВАНОГ ЈУНАКА ДО МЕТАФОРЕ, аутор се бави епским формулама у којима је сачувана митска семантика. Фокусирајући се у првом раду (*Пене беле и кржаве*: функција и значење епске формуле) на синтагму (формулу) *лешињи дан до подне* – тачку када је Сунце најјаче не само током дневног, већ и током годишњег циклуса, а дан најдужи, аутор наводи: „То је, уједно, и тренутак борбе када су и јунакове физичке снаге дошле до свог максимума и, после чега опадају (што најављују *кржаве ђене* – попут боје залазећег сунца.)”. Анализирајући формуле, које представљају и семантичке и временске границе, аутор се задржао на неким древним и специфичним примерима из *Ерлангенској рукойиса* (око 1720. године), закључујући да „јунакова снага и путања сунца чине се нераскидиво повезаним. Аналогију са архетипом соларног јунака потврђује још један значајан детаљ – јунакове снаге досегле су врхунац с најјачим положајем сунца и, од тог момента, оне почињу слабити, баш као и снага сунца”. Најзад, „лиминално време, обележено подневом, оставља, наизглед, иза себе могућност срећног исхода, а појачава се негативна, односно хтонска симболика сунца”, што показује најстаријим забележеним примером из *Ерлангенској рукойиса*, који „као да чува најархаичнију семантику – јунак вара непријатеља одвраћајући му пажњу призором крвавог (залазећег?) сунца”. Другим речима, путања Сунца „сеже у дубљи слој епске традиције”, закључује Перић.

Као одличан пример у овом поглављу послужиће и анализа (у потпоглављу) посвећена Старцу Милији и чувеној песми *Бановић Страхихиња*, о којој, на овај начин (а постоји већ читава литература о овој песми) није писано. Наиме, полазећи од тезе истакнуте у наслову (ДВОЈНИЦИ СТАРЦА МИЛИЈЕ: *Бановић Страхихиња у светлу традиционалних ђредстава о двојнику код Словена*), Д. Перић, идући трагом претходних истраживача (Фрејденберг, Иванов-Топоров, Клеут, Меденица, Љубинковић, Сувајџић), али и бројне фолклорне грађе (прасловенске, словенске и јужнословенске представе о двојнику), износи тезу да је у чувеној српској епској песми о Страхихињу бану, једини (епизодни) лик дервиш, који је, заправо, двојник овом епском јунаку. Следећи митске опозиције садржане у овој песми (свој – туђи, млад – стар, заједница – самоћа, подршка – издаја), али се задржавајући и на самој личности Старца Милије, аутор убедљиво показује да је сам песник кроз „систем ликова”, али и сопственог алтер-ега, остварио психолошки комплексну песму,

узевши за подлогу стварања лика Страхинића бана, сопствену младост, док је у лику дервиша антиципирао сопствену старост, чиме је остварио „делотворност мита”, односно портретизацију кроз „двоструког двојника”, а једну архетипску причу (отмица жене) учинио свевременом.

У петом поглављу ЈУНАК КАО ПРИПОВЕДАЧ (*хомодијезис и хетеродијезис у епској нарацији*), аутор на примеру лика Краљевића Марка (и то само из епског репертоара) Тешана Подруговића, најбољег Вуковог казивача, разматра говор овог јунака, који је и најчешћи тип карактеризације епских јунака уопште. Пратећи кроз одабраних 9 песама говорну карактеризацију Краљевића Марка, у ауторској креацији Т. Подруговића, односно његове формуле говора, аутор детаљном анализом закључује да Марко говори „40 пута”, и то је увек „затворен” формулативни говор, о чему прилаже и занимљиву схему са различитим типовима комуникације.

Најзад, у последњем, шестом поглављу (РЕ)КОНСТРУКЦИЈА ТРАДИЦИЈЕ – *идеализација и идеолоџизација историјских личности Првој српској устанка*), аутор истражује концепт историјског и биографског у устаничког епици Филипа Вишњића. У потпоглављу под насловом *Историја у епској џесми – епска џесма у историји*, Д. Перић анализира транспоноване историјских чињеница Устанка „у ткиво епске песме”, закључујући да Вишњић „селекује чињенице”, дајући им висок степен поетске стилизације у односу на стиховане епске хронике. Истражујући и посебне сегменте овог процеса поетизације историјских чињеница Устанка на архаичној матрици „која избија у пуној снази”, попут етоса устаника (на стиху: *Макар своју изгубио главу...*), кодекса мегдана, епског времена, времена лика и историјског времена (на примерима Карађорђа као *епске осе* читавог Устанка), или митској семантици на примеру песме *Почетак буне против дахија*), аутор недвосмислено закључује да је Филип Вишњић саградио на „архаичној матрици” аутентичан песнички свет, настављајући „непрекинут духовни континуитет” српске народне епике у целини.

Са закључним напоменама и индексом личности и појмова, монографија Драгољуба Перића представља заокружен, систематичан и изузетно занимљив и иновативан угао посматрања многих, раније неучаваних важних аспеката српске јуначке епике. Кроз типологију „необичних јунака” изузетно комплексно је сагледао процесе генезе жанра, трансформације из реликта митског у поетско (процеси „прекодирања” и ресемантизације до реалистичког и историјског), испитивао је генезу зооморфних ликова у нашој епици (магијско ратовање, односно „шамански двој”), епске формуле у којима је сачувана митска семантика (везана за време и путању Сунца, аналогна соларном јунаку), прасловенске представе о двојнику, као примере делотворности мита на примеру Старца Миље (*Бановић Страхинја*), као и формуле говора епских јунака на примеру Марка Краљевића (репертоар Тешана Подруговића), приказујући тако најчешћи тип карактеризације епског јунака. Најзад,

истражујући концепт историјског и биографског у устаничког епизи Филипа Вишњића, у чему је такође сачувана митска семантика, ова књига у целини наглашава непрекидан духовни континуитет нашег епског усменог песништва, што је и драгоцен закључак овим студијама. Из наведених и недвосмислених научних открића представљених у монографији Драгољуба Перића, реч је о изузетном научном доприносу нашој модерној фолклористици.

Примљен: 26. марта 2024. године

Прихваћен за штампу априла 2024. године